

УДК 138.148.

А.А.КРАВЧЕНКО (кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри філософії освіти)

Інститут філософії освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

allusik_k@ukr.net.

**СУПЕРЕЧНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ІННОВАЦІЯХ
ІНФОСВІТУ: КОНТЕКСТ ТВОРЧОСТІ**

У статті розглядається проблема розвитку освіти в епоху формування і ствердження економічних вимірів буття, які в постіндустріальну епоху стають аксіологічними імперативами життєдіяльності. Автор акцентує увагу на переосмисленні творчості, творчої особистості в контексті наявного і належного.

Ключові слова: освіта, людина, творчість, знання, інформація, раціональність, «суспільство знань».

Постановка проблеми. Сучасність, котра визначається як «суспільство знань», характеризується загостренням споконвічного протистояння *традиції та креативності, наявного та належного*. Особливо в освітньому процесі. Якщо присутність творчості визначається сферою *належного*, то присутність традиції – сферою *наявного*. Саме креативність породжує і підтримує той здоровий смисл, що оживляє не тільки освітній простір, а й економіку, політику, культуру та дозволяє суспільству, попри динамічні трансформації, не «провалюватись» у хаос безладу. Завдяки присутності творчого начала освіта постає тією унікальною «точкою», де одночасно вступають у діалог різні культури, епохи та особистості. Через освіту людина входить у «людський спосіб існування». Однак крізь цей «вхід» можна ретранслювати у наявний соціум догматичну традицію, а можна – спектр інноваційних досягнень сучасної цивілізації. В одному випадку людина отримує локальне та обмежене середовище, в іншому «відкритий світ». Міра присутності креативності визначає характер та спосіб організації освіти і суспільства в цілому, адже саме креативність є тим ресурсом, який породжує інновації. В силу чого виникає необхідність зрозуміти, яким же чином трансформується освітній процес в контексті сучасного постіндустріального суспільства?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема креативного змісту освіти в умовах суспільних трансформацій досліджується в розвідках В.П.Андрущенка, В.П.Беха, В.Г.Кременя, Г.Лобастова, Ф.Михайлова. Розвиток освіти в контексті постіндустріального (інформаційного) суспільства аналізується в працях П.Друкера, Е. Тоффлера, З.Баумана, П.А.Цегольника, П.Г.Щедровицького та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на ряд змістовних досліджень теоретичних аспектів освіти і знання в соціальних трансформаціях, в науковій літературі не склався системний підхід по визначенню сутнісних характеристик інноваційних

аспектів сучасного освітньо-педагогічного процесу у вимірах постіндустріального суспільства.

Формування завдань та цілей статті. В статті поставлено мету дослідити проблему інноваційної освіти в процесі соціоекономічних трансформацій в контексті становлення «людського в людині» та роль в ньому креативного мислення.

Виклад основного матеріалу. Освіта у буденній свідомості постає як простір формування людини. Причому не людини «взагалі», а людини, здатної успішно включитися в конкретне життя. Звідси готовність покласти на освіту завдання формувати майбутню професійну еліту, що означає організацію, контроль, впорядкування та приведення людини до «норми» соціальних запитів. А якість освіти визначається здатністю результатів освітнього процесу відповідати цій нормі. Зрозуміло, що вона детермінується вимогами суспільства і відповідає його інтересам, в контексті яких відбувається розгортання освіти як засобу соціалізації людини. Особливо в умовах світу сьогодення.

Трансформації сучасного світу дають підстави охарактеризувати його як *інноваційний світ*. До нього адаптується освіта і людина. Проблема міри розумності різноманітних інноваційних змін постає особливо гостро в контексті все більше відчутних наслідків «шоку від майбутнього» (*Е.Тоффлер*). Отже, важливо віднайти той горизонт, в якому інноваційна діяльність отримає адекватні форми свого здійснення та перестане бути загрозою для особистості, суспільства і планети в цілому. Зокрема, необхідно осмислити співвідношення етичної та економічної сфери в розмаїтті моделей їх сполучення. Однак взаємодія вказаних сфер людського буття не є рівноправною. «Економічна людина» як суб'єкт економічної діяльності виявляється відірваною від «людини етичної». Звідси витікають наполегливі пошуки шляхів їх поєднання. Саме питання про способи формування моральної відповідальності у «економічної людини» свідчить про відсутність етичної складової в економічній діяльності. Як відомо, ми запитуємо про те, що втратили, нестачу чого ми відчуваємо. Економіка сьогодні тріумфує: «після того, як політичне зникло, розчинилося в соціальному, саме соціальне починає поглинатися економічним...» [5, с.91]. Сьогодні розвиток освіти неможливий без врахування вимог економіки та суспільства.

Необхідно враховувати, що розповсюдження економічних відносин на усі сфери суспільного буття породжує відповідні рухи у теорії, зокрема в освітньо-педагогічній. «Економічний імперіалізм» в розумінні *Г. Беккера* є теоретичним відображенням тих тенденцій, що мають місце у реальності. Він не породжує їх, а слідує за ними, описує їх. Твердження, що «економічний підхід дає продуктивну схему для розуміння усієї людської поведінки» [2, с.37], стає можливим тільки тоді, коли дійсно більшість сфер суспільного буття підпорядковуються «духу капіталізму» (*М. Вебер*). «Людина економічна» постає носієм цього духу, виражає його в своїй діяльності. Так само як приватний «капіталістичний дух» підміняє собою

«дух» взагалі, «економічна людина» витісняє людину взагалі. Причому подібне витіснення відбувається не тільки у теорії, а і на практиці. «Економічна людина» не є вільною, вона підпорядкована «капіталістичному духу» з його «економічною раціональністю». По суті остання, будучи породженням людської діяльності, відчужується від неї та постає самостійною силою, що нав'язує та примушує людину до певної поведінки.

Дана ситуація актуалізує проблему творчості, імманентній самій сутності сучасного освітнього процесу. Творчість не просто важливий момент освіти, а є виразом її сутності. Для розуміння місця творчості в освітньому процесі необхідно розкрити його зміст. Розуміння суті освіти, внутрішньої логіки її становлення дає можливість свідомого, цілеспрямованого покладання орієнтирів її трансформації. В такому випадку зміни системи освіти будуть визначатися не політичною або економічною доцільністю, а іманентною логікою процесу.

Однобічний погляд на взаємозв'язок освіти та суспільства, освіти та ринку перетворює першу на виконавця зовнішнього замовлення. У цьому випадку єдиною функцією освіти повинна бути функція виготовлення «потрібного індивіда». Освітній «бестіарій» вже переповнений подібними вихованцями: «радянською», «економічною», «соціальною» людьми тощо. Саме у цій їх вузькій спеціалізації відповідно до потреб сьогодення і приховується причина «застарівання знань», перетворення їх в «гальмо» для розвитку творчого мислення. Освіта як ретранслятор наявного стану речей, існує не як спосіб продукування творчого начала, а скоріше як відтворення та фіксування репродуктивних функцій людини. Але світ в цілому, в тому числі економічний, вимагають творчої людини, хоча раціональна освіта спрямована на підготовку «людини корисної», «людини функції». Тобто на формування наперед заданої кількості та конфігурації потрібних якостей. Якщо творчість орієнтована на самовизначення, то «людина-функція» орієнтована на старанне відтворення запрограмованих інструкцій та алгоритмів. Або, іншими словами, якщо творчість співпричетна свободі, то «людина-функція» співпричетна авторитаризму та догматизму. Без творчого начала освітній простір приречений випускати старанних виконавців, хоча «суспільство знань» вимагає творців.

Без сумніву, освіта дійсно причетна до справи становлення «людини в людині». Тому вона повинна визначатись не тільки і не стільки логікою формування «корисної людини» («людини-функції»), скільки логікою становлення людини взагалі. Остання, як відомо, визначається не репродуктивною, а творчою діяльністю. Як зазначає *І.В. Бичко*, будь-яка людська діяльність (і матеріальна, і ідеальна), з необхідністю опредмечується. Однак опредметнена праця та опредметнена думка не навіки «згасають» у продуктах діяльності. Ці продукти не для безглузлого їх накопичення, а для залучення в процес наступної діяльності. І таке залучення є зворотнім по відношенню до опредметнення процесом – «розпредметненням». «Справа в тому, що не будь-яке залучення продуктів минулої людської діяльності у наступну діяльність є їх розпредметненням.

Споживання багатьох з них у деяких випадках має виключно утилітарний характер, тобто є лише *використанням*, що не розкриває зміст праці, яка їх створила. Наприклад, люди часто споживають продукти харчування, цілком не знаючи, як вони вироблені. Таке утилітарне споживання, зрозуміло, не є істинно людською (*творчою*) формою привласнення минулої праці, що «згасла» у продуктах. Так «споживати» можуть і тварини»[4, с.27-28]. В контексті цього зрозуміло, що суб'єкти освітнього процесу із необхідністю змушені рухатись відповідно до суті власне людської форми діяльності, тобто творчо. Інакше освіта перетворюється на «споживання» готових умінь, навичок та знань без їх змістовного розпредметнення. Творчість тоді відіграє допоміжну роль та виступає абстрактним імперативом *належного*, а не *дійсного*.

Потрібно відзначити, що творчість не є чимось таким, що «знаходиться» поряд з людиною, є «зовнішньою» до неї. Немовби є людина, а є творчі здібності, що використовуються час від часу людиною, а до того часу лежать у «темних схованках». Творчість є способом буття людини, причому не окремої обдарованої людини, а людини як цілісності. Адже становлення *людського* має виключно творчий характер. Без творчості неможливе становлення та розвиток людини як соціокультурної істоти. Якщо навіть розуміти творчість як продукування нового, того, що раніше не існувало, то і тоді становлення людської особистості є творчим процесом. Вже стало банальністю, загальним місцем твердження про унікальність та особливість кожної людини. Цілком логічно із цього твердження випливає, що кожна людина – це створення нового, того, що раніше не існувало.

В такому випадку творчість є не виключенням, а нормою людського існування. Однак творчість постає як норма людського буття при умові, що його основою ми вважаємо не фізіологічно споживацьке існування, а власне людське, тобто необмежений наперед даними масштабами розвиток вільної особистості. Визначення творчості як створення нового містить в собі спробу задати творчості, розвитку людських здібностей наперед визначений масштаб. Мірилом творчості виступає результат, який обов'язково повинен містити ознаки «нового». Адже «нове» краще «продається» – не має ніякої таємниці, що мірилом творчості сьогодні виступають гроші. Ось той наперед даний масштаб, який задає міру розвитку людини та критерій творчості. Але якщо визначати творчість як здатність створювати «нове», яке в свою чергу повинно бути «корисним», тоді всі інші прояви творчості просто перестають існувати. Безперечно, розвиток освіти у бік «ринку освітніх послуг» є очевидним. Якість освіти в такому випадку буде визначати в основному конкурентоспроможність випускників на ринку праці. Тому логіка розвитку і трансформації освіти будуть задаватися *Ринком*. Однак навіть вплив економіки, як основного «замовника» якісної освіти сьогодення і особливо майбутнього, не є однозначним у «суспільстві знань». Зворотній взаємозв'язок тут діє так само, як і у випадку взаємозв'язку освіти та суспільства. Майбутня доля освіти виявляється тісно взаємопов'язаною із долею суспільства та економіки. На думку *П.Друкера*,

Суперечності освітнього процесу в інноваціях інфосвіту: контекст творчості

«подальший розвиток вимагає освітньої бази, яку можуть собі дозволити далеко не всі країни, що розвиваються. На даний момент її швидке створення є наріжним каменем економічного розвитку»[7, с.24]. Дослідження майбутнього якісної освіти потребує усвідомлення тенденцій розвитку економіки та суспільства.

Починаючи з другої половини ХХ століття, під впливом сучасної інформаційної революції, людство вступило в якісно новий етап розвитку. Саме в цей період в науковій літературі широко стали вживатися такі поняття, як «постіндустріальне суспільство», «інформаційне суспільство», «суспільство знань». Віками і століттями головним ресурсами народів були сила і багатство. Наш час, стверджує *Е. Тоффлер*, викликав до життя новий ресурс – «інформацію і знання, які стали визначальними» [8, с.114]. З'являються нові вимоги по відношенню до освіти. Підвищується попит на спеціалістів, що здатні продукувати, керувати та ефективно використовувати знання та інформацію. Отже, становлення «суспільства знань» призводить до актуалізації проблем освіти. Однак знання та інформація не є самоцінними в «суспільстві знань» – вони є засобом досягнення економічних цілей. Соціальна детермінація освіти поступається місцем економічним детермінантом. Або, іншими словами, відбувається дифузія економічних та соціальних детермінант. Хоча не потрібно зводити все до простої редукції. В межах індустріальної економіки формується жорстка прагматична орієнтація на *використання*. Об'єктом використання постає все – людина, культура, історія, Всесвіт. Повнота відношень індивідів слугує вираженням іншого, поглинаючого їх відношення «корисності» та «використання». Шлях до тріумфу економіки пролягав через редукцію індивіда до його економічної проекції. Тріумф економіки обертається втратами людини. Втім, ця втрата призводить до збільшення попиту саме на креативну оригінально мислячу та інноваційну особистість. Наближаючись до своєї межі, індустріальна економіка сама породжує можливість якісного «подолання самої себе». Ця можливість міститься у значенні особистості як необхідного фактору переходу індустріальної економіки до постіндустріальної. Це обумовлено динамізмом сучасного світу, який ґрунтується на творчому потенціалі особистості. Інноваційна економіка, про яку так багато та по-різному говорять, немислима в умовах, коли людина залишається «гвинтиком», «функцією» певного етапу виробництва.

Наприкінці ХХ столітті дана метапрагматичність відчувається вже як «пастка», як криза. Цю потребу звільнення людини від необхідності бути «функцією» відчули засновники теорії постіндустріального суспільства. Справа у тому, що разом із інформаційною революцією від «пересічного робітника» все більше вимагається бути не «при машині», а поряд із цілісним виробництвом, змінювати програму автоматичних систем у самій їх суті, вимагається здійснювати *самоспрямованність* своєї діяльності. «Спеціаліст все менше повинен безпосередньо брати участь у (напівфабрикатному) виробництві, він стає поряд з виробництвом, і його основна людська роль – у постійній зміні самого характеру та напрямку

виробництва в цілому, тобто – у постійній перепідготовці, переосмисленні усього свого теоретичного та практичного багажу» [3, с.340.].

Дані міркування філософа *В.С. Біблера*, майже ідентичні думкам *Б.Гейтса*, висловлені ним в книзі «Бізнес зі швидкістю думки»: «Робітник однієї операції» – це єдине, що ще залишається нам із спадку старої індустріальної епохи. В сучасній компанії кожен повинен брати участь у процесі в цілому – від першого етапу до останнього»[6, с.298]. Необхідність зміни положення людини в процесі виробництва та її відношення до цього процесу усвідомлюється не тільки теоретиками, але стає аксіомою менеджерів-практиків сучасного бізнесу. Потреба в інноваційній економіці породжує потребу в «неекономічній людині». Відповідно змінюються вимоги до освіти. Вона повинна бути творчою, як творчими повинні бути людина, мислення, діяльність.

Висновки. Сучасний світ характеризується динамізмом, в контексті якого виокремлюється економічний аспект буття людини, котрий входить у всі сфери життєдіяльності суспільства і людини, змінюючи тим самим систему ціннісних координат. Динаміка соціальних трансформацій здійснює вплив на освіту, яка в контексті економізації життя орієнтується на споживання, на «людину-функцію», що приводить до кризового стану, в першу чергу в освіті. Вихід з цього стану знаходиться в творчості, яка є способом буття людини, виявом «людського в людині». Через творчість змінюється процес соціокультурного буття, переосмислюється увесь теоретичний та практичний спадок.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Розвиток освіти в суперечностях соціокультурних та економічних трансформацій ставить завдання дослідити роль вчителя як креативної особистості в реалізації програми формування і розвитку «суспільства знань».

Список літератури

1. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М.: Текст: Лит.-изд. студия „РИФ”, 1993.
2. Беккер Г. Выбор партнера на брачных рынках // THESIS. – 1994, вып 6. – С.30-45.
3. Библер В.С. На гранях логики культуры. Книга избранных очерков. – М., 1997.
4. Бичко І.В. Вибрані твори / Філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка; відп. ред. Ярошовець В.І., Бичко А.К., Аляев Г.Є. – Тернопіль: Джура, 2011. – 516 с.
5. Бодрийар Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального, Перевод с фр. Н. В. Сулова, Издательство Уральского университета, Екатеринбург, 2000 – 96 с.
6. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. Изд. 2-е, исправленное – М.: Эксмо, 2007.
7. Друкер П. Менеджмент и работа мира // Мысль. – 2008 – №1 – С. 20-25.

8. Тоффлер О. Проблемы власти на пороге XXI века // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 113 – 120.

9. Rostow W. Stages Origins of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. Cambridge, 1960.

Надійшла до редакції 10.04.2012р.

А.А.КРАВЧЕНКО

Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев

**ПРОТИВОРЕЧИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ИННОВАЦИЯХ
ИНФОМИРА: КОНТЕКСТ ТВОРЧЕСТВА**

В статье рассматривается проблема развития образования в эпоху формирования и утверждения экономических измерений бытия, которые в постиндустриальную эпоху становятся аксиологическими императивами. Автор акцентирует внимание на переосмыслении творчества, творческой личности в контексте сущего и должного.

Ключевые слова: образование, человек, творчество, знание, информация, рациональность.

A.KRAVCHENKO

National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv

**THE CONTRADICTIONS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN
INNOVATION OF THE INFORMATIONAL WORLD: THE CONTEXT OF
CREATION**

The paper considers the education problem in the era of the formation and implanting of the economic dimensions of life, which become the axiological imperatives of life in the post-industrial era. The author focuses on rethinking of creation, the creative person in the context of available and appropriate.

Keywords: education, human being, creation, knowledge, information, rationality.